

Magyar Helsinki Bizottság

UNHCR
The UN Refugee Agency

Gyakorlati kézikönyv

**a menedékkérők
és más külföldiek
fogvatartásának
monitorozásához**

Magyar Helsinki Bizottság • 2016

TARTALOMJEGYZÉK

1. MI A FOGVATARTÁS? MI ALAPJÁN LEHET EGY KÜLFÖLDIT FOGVA TARTANI?	3
2. HOL ÉS MENNYI IDEIG LEHET KÜLFÖLDIEKET FOGVATARTANI?	5
3. MIÉRT VAN SZÜKSÉG MONITOROZÁSRA?	6
4. A MONITOROZÁS ALAPELVEI	7
5. KIK MONITOROZHATNAK?	8
6. A MONITOROZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE	9
7. MIT VIGYEK MAGAMMAL?	9
8. A LÁTOGATÁS MENETE	10
9. A LÉTESÍTMÉNY MEGTEKINTÉSE	11
10. NYILVÁNTARTÁSOK ÉS MÁS DOKUMENTUMOK ÁTTEKINTÉSE	12
11. FOGVATARTOTTAK MEGHALLGATÁSA	12
12. A FOGVATARTÓ LÉTESÍTMÉNY SZEMÉLYZETÉNEK MEGHALLGATÁSA	13
13. ELJÁRÁSOK MEGFIGYELÉSE	14
14. MIT VIZSGÁLUNK A MONITOROZÁS SORÁN?	14
15. MIT TEGYÜNK, HA BÁNTALMAZÁST TAPASZTALUNK?	18
16. A JELENTÉS ELKÉSZÍTÉSE	18
17. ÉRTÉKELÉS, UTÁNKÖVETÉS	19

© Magyar Helsinki Bizottság, 2016.

A kiadvány és egyes részei külön kérelem nélkül terjeszthetők és sokszorosíthatók nem kereskedelmi célú kutatás, tanulmány és tájékoztatás céljából az író és a szerzői jog tulajdonosának megfelelő feltüntetése mellett.

Magyar Helsinki Bizottság
H-1054 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 36–38.
www.helsinki.hu

Jelen kiadvány létrejöttét az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (UNHCR) Közép-Európai Regionális Képviselőtársaság Magyarországi Részlege támogatta. A kiadványban foglaltak a Magyar Helsinki Bizottság álláspontját tükrözik, ami nem feltétlenül egyezik az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság véleményével.

Grafikai terv: fortin&Bras Studio (gromek)

A Magyar Helsinki Bizottság az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (a továbbiakban UNHCR) partnereként 1998 óta monitorozza a menedékkérők és az engedély nélkül tartózkodó külföldiek fogvatartását Magyarországon. Az elmúlt években tapasztalt jogszabályi és szakmapolitikai változásainak tükrében a szabadságuktól megfosztott külföldiek helyzetét és életkörülményeit rendszeresen vizsgálni fontosabb, mint valaha. Jelen útmutató célja az, hogy olyanok is felkészülhessenek erre a fontos emberi jogi tevékenységre, akik eddig nem ismerték a monitorozás módszertanát. Ez a dokumentum a Magyar Helsinki Bizottság évtizedes börtön- és fogdamegfigyelő, valamint menekültügyi tapasztalataira, továbbá az UNHCR, az *International Detention Coalition* (IDC), valamint az *Association for the Prevention of Torture* (APT) közös gyakorlati útmutatójára épül.¹

1. Mi a fogvatartás? Mi alapján lehet egy külföldit fogva tartani?

Tágabb értelemben minden olyan helyzet fogvatartásnak minősül, amelyben

- valamely hatóság akaratából, utasítására tartózkodnak elítéltek, betegek, külföldiek, stb.,
- ezt a korlátozott és körülhatárolt helyet saját szabad akaratukból nem hagyhatják el bármikor és bárhová, és
- erre a helyre engedély nélküli eltávozásuk esetén visszaviszik őket.

Fontos megkülönböztetnünk a fogvatartást (tehát a személyi szabadság megvonását) a személyi szabadság valamilyen mértékű korlátozásától (mint például a lakóhelyként szolgáló település elhagyásának tilalma).

Minden ember egyenlő, és mindenkit megillet a szabadsághoz és biztonsághoz való jog, mint alapvető emberi jog; ennek megfelelően a jelentősebb nemzetközi jogi és regionális emberi jogi dokumentumok tiltják az önkényes fogvatartást és rögzítik a mozgásszabadsághoz való jogot. A nemzetközi alapelveknek megfelelően egy demokratikus jogállamban akkor tekinthető jogszerűnek a személyes szabadságot korlátozó bármely döntés vagy intézkedés, ha az

- kellően **indokolt**,
- **szükséges**, valamint
- **arányos** az elérni kívánt céllal, az érintett személy helyzetére, az elkövetett cselekményre vagy az okot adó körülményre tekintettel.

Magyarország valamennyi releváns nemzetközi jogi², illetve regionális emberi jogi egyezményt ratifikált. A magyar joganyag részévé vált Emberi Jogok Európai Egyezménye³, mint regionális emberi jogi dokumentum 5. cikke tételesen felsorolja, hogy milyen esetekben lehet valakit megfosztani a személyes szabadságától, vagyis mikor lehetséges a fogvatartás. Az 5. cikk értelmében tehát **mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra és csak kivételes esetben lehetséges ettől valakit megfosztani a törvényben meghatározott eljárás útján** az 5. cikk (1) szerint:

- a.) törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt elítélést követően;
- b.) olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki nem tesz eleget a bíróság törvényes rendelkezésének, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából történő letartóztatás vagy őrizetbe vétel;
- c.) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy e bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák, vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben;

1 APT-IDC-UNHCR: *Monitoring Immigration Detention, Practical Manual*, elérhető angol nyelven itt: <http://www.refworld.org/pdfid/53706e354.pdf>

2 Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 9. cikk; A menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi Genfi Egyezmény, melyet az 1989. évi 15. törvényerejű rendelet hirdetett ki Magyarországon. A Genfi Egyezmény 26. cikke biztosítja a mozgásszabadságot, illetve a 31. cikke pedig megtiltja a Szerződő Államok számára a menekülteket az országba való jogszerűtlen belépésük vagy tartózkodásuk miatt büntetéssel sújtásuk.

3 Az Emberi Jogok Európai Egyezményét az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki Magyarországon.

- d.) a kiskorú őrizetbe vétele törvényes rendelkezés alapján nevelési felügyelet céljából vagy törvényes őrizetben tartása az illetékes hatóság elé állítás céljából;
- e.) törvényes őrizetbe vétel fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, valamint elmebeteg, alkoholisták, kábítószer-élvezők vagy csavargók őrizetbe vétele;
- f.) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából vagy olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki ellen intézkedés van folyamatban kiutasítása vagy kiadatása céljából.

Az 5. cikk további garanciákkal védi a személyes szabadságot, melyek szerint minden letartóztatott személyt **haladéktalanul tájékoztatni kell az általa értett nyelven letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról**. A fogvatartásról pedig végső soron független szervnek, bírónak vagy más hasonló tisztségviselőnek kell döntenie, haladéktalanul. Ez az európai jogfejlődésben a *habeas corpus* elve, amely értelmében haladéktalanul **bírónak kell felülvizsgálnia** a fogvatartás jogszerűségét (indokoltság, szükségesség, arányosság).

A magyar jogrend a nemzetközi normákkal összhangban tiltja **az önkényes fogvatartást**.

A menekültek, menekültek, idegenrendészeti eljárás alatt álló külföldiek fogvatartása **nem büntető jellegű intézkedés**. Erre tipikusan azért kerül sor, mert nem teljesítik a jogszerű magyarországi tartózkodás általános jogi feltételeit, nincs vízumuk vagy tartózkodási engedélyük. Ennek indoka, hogy minden állam szuverén joga, hogy ellenőrizze a területére lépőket. A külföldiek őrizetének a célja leginkább az, hogy a vele lefolytatott eljárási cselekményeknél (meghallgatás, a döntés közlése, esetleg kitoloncolás) rendelkezésre álljon a hatóságok számára.

Fontos, hogy a nemzetközi és a magyar jog **nem teszi lehetővé a külföldiek fogvatartását pusztán azért, hogy egy állam elrettentse a migránsokat, menedékkérőket** az országba való szabálytalan belépéstől vagy a menedékkérelm benyújtásától.⁴ Ráadásul az UNHCR évtizedes globális tapasztalata szerint a fogvatartás gyakori alkalmazása valójában közép és hosszútávon nem jelent ebben a tekintetben visszatartó erőt és ezáltal nem eredményezi a megfelelő belépési dokumentumok nélkül érkező külföldiek számának csökkenését⁵ A Helsinki Bizottság tapasztalatai szintén ezt erősítik meg. Fontos kiemelni, hogy a fogvatartás elrettentő célú stratégiai alkalmazása általában sérti a nemzetközi emberi jogi előírásokat, mivel nem foglalják magukban annak vizsgálatát, hogy az adott konkrét esetben valóban szükséges-e a fogvatartás. A fogvatartás tömeges alkalmazása átmenetileg másfelé terelhet egy migrációs útvonalat, azonban hosszabb távon nem hoz tartós változást, különösen a háború, kínzás, üldözés elől menekültek esetében. A XXI. század éves menekültügyi és irreguláris migrációs statisztikái jól mutatják, hogy a menedékkérők, illetve elfogottak száma az államok fogvatartási politikájától teljesen függetlenül alakult. Magyar viszonylatban 2007-2008-ban, amikor a menedékkérők jellemzően nem kerültek őrizetbe az éves menedékkérelmezői szám csupán néhány ezer fő volt, míg 2013-tól kezdődően a fogvatartás rendszerszerű alkalmazása sem akadályozta meg a menedékkérők számának nagyszámú, több tízezres, sőt százezres nagyságrendűre növekedését

A menedékkérők fogvatartásával kapcsolatos szigorú jogi korlátokat indokolja az őrizet általános káros hatása e különösen sérülékeny csoport testi és mentális egészségére.⁶

⁴ Ld. 1951. évi Genfi Egyezmény 31. cikke

⁵ Globális kerekasztal a menedékkérők, menekültek, migránsok és hontalanok fogvatartásának alternatíváiról, UNHCR/OHCHR Összegző következtetések, 2011

⁶ E hatásokat röviden, magyar nyelven az alábbi kiadvány foglalja össze: Barna Mária, Gyulai Gábor: A kínzástól az őrizetig - Kínzástúlélők és traumatizált menedékkérők fogvatartása Magyarországon és Bulgáriában, Cordelia Alapítvány, 2016, 10-13. oldal

2. Hol és mennyi ideig lehet külföldieket fogvatartani?

A megfelelő belépési dokumentumok nélkül érkező vagy tartózkodó menedékkérők és migránsok fogvatartására Magyarországon a következő helyszíneken és módokon kerül sor:

Őrizet típusa	Őrizet jogalapja röviden	Ki rendeli el?	Maximális időtartam	Ki és milyen időközönként vizsgálja felül a jogszerűségét?	Hol találok a vonatkozó jogszabályokat?
Előállítás tipikusan határrendészeti kirendeltségeken, rendőrségi fogdákon	Jogellenesen tartózkodik valaki Magyarország területén.	Rendőrség	8 óra, de ez indokolt esetben 4 órával meghosszabbítható	8 óra után a rendőri szerv vezetője vizsgálja meg, hogy szüksége van-e még arra, hogy további 4 órával meghosszabbítsák.	A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 33. §-a
Visszatartás tipikusan határrendészeti kirendeltségeken, rendőrségi fogdákon	A visszatartást az előállítás max. 12 órás időtartamán felül lehet elrendelni, ha az előállítás alatt nem sikerült megállapítani a külföldi személy személyazonosságát, vagy tartózkodási jogcímét, vagy ha a külföldi személy menedéket kér.	Idegenrendészeti hatóság (ez a rendőrség is lehet)	<ul style="list-style-type: none"> • 12 óra • 24 óra (ha az idegenrendészeti hatóságnak nagyon sok külföldi személlyel szemben kell egyszerre intézkednie) • ha a külföldi személy menedéket is kér, akkor az eddigi 12/24 órán felül további 12 órán keresztül is visszatartható 	A visszatartásról az idegenrendészeti hatóság dönt (rendőrség), amellyel szemben panasszal élhet a külföldi személy.	A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 67. § (5) – (7) bekezdései.
Fogvatartás tranzitónában⁷	Egy olyan személy kér menedéket a tranzitónában, aki nem sérülékeny (nem igényel különleges bánásmódot).	Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH)	4 hét	Senki, mert a BÁH szerint ez nem minősül fogvatartásnak, ám a nemzetközi emberi jogi normák szerint igen.	A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 71/A. §-a.
Menekültügyi őrizet (menekültügyi őrzött befogadó központban)⁸	<ul style="list-style-type: none"> • ha a hatóság tisztázni akarja a menedékkérő személyazonosságát, vagy az állampolgárságát • a menedékkérő a hatóság szerint csak azért kért menedéket, hogy ne utasítsák ki Magyarországról • a hatóság tisztázni akarja, hogy miért kért menedéket az illető, és a hatóság attól tart, hogy a menedékkérő elszökne Magyarországról, ha nem lenne őrizetben • a hatóság szerint a menedékkérő veszélyes a nemzetbiztonságra, vagy a közrendre • ha a menedékkérő a repülőtéri eljárás során kért menedéket • ha a hatóság a Dublini eljárás alapján át akarja adni a külföldi személyt (nem csak menedékkérőt) egy másik országnak, és komoly a veszély, hogy a menedékkérő az átadás elől megszökne 	Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal rendeli el az első 72 órára, majd a helyi járásbírósa dönt a meghosszabbításáról	<ul style="list-style-type: none"> • 6 hónap (minden menedékkérőnél, aki nem a kiskorú gyermekével együtt kért menedéket) • 30 nap, ha olyan család kér menedéket, ahol kiskorú gyermek is van 	A BÁH rendeli el az első 72 órára, amit ezután a helyi járásbírósa vizsgál felül. Ezután kéthavonta vizsgálja felül a járásbírósa.	A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 31/A. – 31/I. §-ai.
Idegenrendészeti őrizet (idegenrendészeti őrzött szálláson)⁹	Azokat a külföldieket lehet idegenrendészeti őrizetbe venni, akik nem maradhatnak tovább Magyarországon, és a hatóságok éppen a kitoloncolásukat szervezik, és: <ul style="list-style-type: none"> • egyszer már elrejtőztek, vagy más módon akadályozták a kitoloncolásukat • a külföldi nem akar önként elmenni és a hatóság attól tart, hogy megszökne • súlyosan vagy ismételten megszegte annak az intézménynek a szabályait, ahol elszállásolták • nem jelent meg a hatóság előtt annyiszor, amennyiszer előírták ezt neki • börtönből szabadult, mivel szándékosan bűncselekményt követett el 	Az idegenrendészeti hatóság rendeli el az első 72 órára (ez lehet a BÁH, vagy a rendőrség), majd a helyi járásbírósa dönt a meghosszabbításáról.	<ul style="list-style-type: none"> • 12 hónap (minden olyan személy esetében, aki nem a kiskorú gyermekével tartózkodik Magyarországon) • 30 nap, ha olyan családot akar kitoloncolni a hatóság, ahol van kiskorú gyermek 	Az idegenrendészeti hatóság rendeli el az első 72 órára (ez lehet a BÁH, vagy a rendőrség), amit ezután a helyi járásbírósa vizsgál felül. Ezután kéthavonta vizsgálja felül a járásbírósa.	A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 54-56. §-ai.

⁷ A gyakorlati útmutató lezárásának időpontjában az országban összesen négy tranzitóna létezik: kettő a horvát-magyar határszakaszon (Letenye, Beremend) és kettő a szerb-magyar határszakaszon (Röszke, Tompa). Az eddigiekben kizárólag az utóbbi kettő tranzitónát használta a menekültügyi hatóság a menedékkérelmek regisztrálása, valamint az országba beléptetés céljára.

⁸ A gyakorlati útmutató lezárásának időpontjában az országban összesen három helyszínen működik ún. menekültügyi őrzött befogadó központ: Nyírbátorban, Békéscsabán és Kiskunhalason.

⁹ A gyakorlati útmutató lezárásának időpontjában az országban összesen négy helyen működik idegenrendészeti őrzött szállás: Budapesten a Repülőtéri Rendőrségi Igazgatóság üzemeltetésében, Győrött, valamint Nyírbátorban és Kiskunhalason

3. Miért van szükség monitorozásra?

A rendszerváltás után egyértelművé vált, hogy a fogvatartás és általában az állami erőszakos szervezetek civil ellenőrzése rendkívül fontos demokratikus vívmány. Az átlátható állami működés és a kiszámítható jogalkalmazás javítja az egyének, állampolgárok jogvédelmét.

Minden jelentős nemzetközi emberi jogi egyezmény rögzíti, hogy a fogvatartás, azaz személyi szabadságtól megfosztás, **csak szigorú garanciákkal lehetséges**, mert nagyon súlyos beavatkozást jelent az egyén életébe és magánszférájába, és kiszolgáltatottá teszi a hatóságokkal szemben. A fogdák, börtönök, előállító helyiségek, illetve egyéb fogvatartási létesítmények ugyanakkor olyan zárt helyszínek, ahova külső szereplők, magánemberek, a közvéleményt információval ellátó újságírók egyáltalán nem, vagy csak kivételes esetekben jutnak be. A külső kontroll gyakori hiánya viszont jelentősen szűkíti a jogérvényesítés lehetőségeit, és növeli a jogsértések lehetőségét. Megfelelő civil kontroll hiányában így az emberi jogi garanciák gyakran nem érvényesülnek megfelelően a gyakorlatban. A **monitorozás célja** így kettős:

- 1.) Prevenció:** jogsértések rendszerszintű megelőzése, konstruktív párbeszéd a hatóságok és a megfigyelők között azzal a céllal, hogy a nemzetközi normákkal összhangban az emberi méltóságot tiszteletben tartva, emberséges körülmények között hajtsák végre a fogvatartást.
- 2.) Korrekció:** a megfigyelés során feltárt problémák rögzítése, értelmezése, nyilvánosságra hozatala, tudatosítása szűkebb szakmai és tágabb (társadalmi) közegben a feltárt hiányosságok, jogsértések kiküszöbölése érdekében.

A fogvatartottak körén belül a menedékkérők és migránsok egy **olyan speciálisan** sérülékeny csoport, **amelynek az** érdekérvényesítő képessége általában **gyengébb**, mint más fogvatartottaké, hiszen:

- Általában nem beszélnek a fogvatartó ország és hatóságok **nyelvét**, jellemzően még az őrökkel vagy az egészségügyi személyzettel sem tudnak kommunikálni;
- **Vallásuk, kulturális identitásuk, szokásaik**, stb. sokszor különböznek a fogvatartó országban megszokottól, vagy akár a többi fogvatartottétól is. Ez számos, a napi rutinhoz kapcsolódó tevékenység – például étkezés, alvás, tisztálkodás, stb. – esetén magában hordozza a konfliktusok lehetőségét;
- Sokan **súlyos traumákat** (kínzás, háború, üldöztetés, stb.) éltek át, és többségük – egyéb traumatikus élmények hiányában is – szenved a **gyökérvészítés** és a kulturális sokk okozta stressztől és bizonytalanságtól;
- Szemben például a büntetés-végrehajtásban fogvatartott személyektől, ők a legtöbbször **nem értik miért vannak bezárva**. Ez további jelentős stressznövelő tényező.

A migránsok és menedékkérők fogvatartásának monitorozása így **kiemelt jelentőségű emberi jogi tevékenység**, amely nagyban elősegíti a különböző jogsértések megelőzését, hozzájárul a fogvatartásból és a különleges kiszolgáltatottságból fakadó emberi szenvedés csökkentéséhez, továbbá – ajánlásokon, észrevételeken és együttműködésen keresztül – az őrzést végrehajtó hatóságok munkáját is segíti.

4. A monitorozás alapelvei

A monitorozás során az **alábbi 10 alapelvet** kell tiszteletben tartani:

- 1) Soha ne árts.** A menekültek, menedékkérők fokozottan sérülékenyek. Sokan közülük kínzástúlélők; a háborús trauma és a gyökérvesztés pedig önmagában súlyos stresszt okozhat és sérülékennyé tesz. A monitorozás során így könnyen elcsigázott, kimerült vagy akár ingerlékeny emberekkel is találkozhatunk. Fontos, hogy egy problémát a fogvatartott nevével együtt csak akkor jelezzünk vissza a hatóságok részére, ha a fogvatartott beszámítható állapotban a beleegyezését adta abba, hogy a nevével együtt jelezzünk vissza a problémájáról a hatóságoknak.
- 2) Légy felkészült.** Elengedhetetlen, hogy a megfigyelők rendelkezzenek a monitorozás sikeréhez szükséges alapvető tudással és készségekkel. Ez minimálisan magában foglalja a fogvatartás vizsgált formájával kapcsolatos jogszabályok alapos ismeretét, a hatékony többnyelvű és interkulturális kommunikáció, valamint a traumatizált személyekkel való kommunikáció képességét, alapvető stresszkezelési mechanizmusokat és a monitorozási mandátum és szabályok pontos ismeretét.
- 3) Tiszteld a szabadságuktól megfosztott emberek akarátát és magánszféráját.** Lesz olyan, aki a legjobb szándékú közeledés ellenére sem akar majd együttműködni vagy a helyzetéről beszélni. Ezt tiszteletben kell tartani, továbbá kerülni kell a fogvatartottak magánszférájába való indokolatlan „betörést”. Fontos minden kommunikációs helyzetben az elején tisztázni, hogy az információszolgáltatás önkéntes, annak elutasítása semmilyen hátránnyal nem jár.
- 4) Tiszteld a fogvatartási intézményben dolgozókat.** Az őrizet végrehajtása embert próbáló feladat, nem szabad lebecsülni az ezzel járó nehézségeket. Az őrszeméllyel és a parancsnoksággal tisztelettel kell bánni és nyitottnak kell maradni a tőlük származó információkra, magyarázatokra is.
- 5) Tartsd tiszteletben a biztonsági szabályokat és a napirendet.** A monitorozás a lehető legritkább esetben jár biztonsági kockázattal, azonban a fogvatartás miatt kialakuló stressz, valamint a fogvatartott migránsok speciális sérülékenysége (lásd fent) miatt kivételesen előfordulhat konfliktus. Fontos a monitorozást mindig ennek tudatában végezni, és kerülni bármilyen felesleges biztonsági kockázatot. Ez magában foglalja az őrizeti helyszín napirendjének tiszteletben tartását is, ennek felborítása ugyanis jelentős feszültséget okozhat.
- 6) Légy hiteles, pártatlan és pontos.** A monitorozás eredményességéhez fontos, hogy a megfigyelő minden lehetséges szempontot megvizsgáljon, az információkat kiegyensúlyozottan, prekonceptióktól mentesen, „hideg fejjel” értékelje.
- 7) Légy diszkrét.** A fogvatartás monitorozása általában számos érzékeny, személyes információt tár fel. Ezeket a legnagyobb körültekintéssel kell kezelni, továbbá biztosítani kell minden érintettnek a lehetőséget, hogy szükség esetén bizalmasan, más emberek hallótávolságán kívül is kommunikálhasson a megfigyelést végző személyekkel. A feltárt információkat mindig az esetleges jogszabályi korlátokra, a monitorozást lehetővé tevő megállapodásra és a szükséges diszkréció követelményeire figyelemmel kell kommunikálni a hatóságok és a nyilvánosság felé. A diszkréció követelménye természetesen nem vezethet a jogsértések elhallgatásához.
- 8) Légy látható és érthető.** A monitorozás csak akkor lesz eredményes, ha a fogvatartottak felismerik a megfigyelést végző személyeket, megértik a mandátumukat és a monitorozás célját, és hogy mit várhatnak a megfigyelőktől. A pusztán felismerhetőségen túl fontos mindig érthetően kommunikálni, áthidalva nemcsak a nyelvi, hanem az eltérő kulturális, iskolázottságbeli, nemi, életkori, stb. sajátosságokból fakadó különbségeket is.
- 9) Ne lépd túl a mandátumod korlátait.** A monitorozás céljának és korlátainak egyértelműnek kell lenniük. A monitorozás megkezdése előtt tisztázni kell, hogy a) kik vagyunk? (küldetés, mandátum); b) miért jöttünk? (cél), és hogy c) mit tudunk tenni a helyzet javításáért? (keretek, lehetőségek). A monitorozás célja nem a fogvatartottak valamennyi napi problémájának megoldása, vagy a személyre szabott jogi tanácsadás például a menedékjogi eljárásukat illetően. A mandátum korlátairól – közérthetően – a fogvatartottakat is tájékoztatni kell, a későbbi feszültséget és frusztrációt elkerülendő.

10) Magadra is figyelj. A monitorozás stresszes és fárasztó feladat. Mindig biztosítani kell a megfigyelő számára is a pihenés és étkezés lehetőségét, különben a figyelem és az empatikus odafigyelés képessége drasztikusan csökken, ami a monitorozás eredményességét veszélyezteti. Többnapos monitorozó látogatások esetén különösen fontos az aktív kikapcsolódás lehetőségének biztosítása például esti kulturális programokon keresztül.

5. Kik monitorozhatnak?

Nemzetközi szereplők:

- Egyetemes mandátuma van a különböző **ENSZ ügynökségeknek**, különösen az ENSZ emberi jogi főbiztosának hivatala alá tartozó szervezeteknek, mint például az ENSZ kínzás megelőzésére létrehozott albizottságának (Subcommittee for the Prevention of Torture-nak, SPT), és az ENSZ önkényes fogvatartást ellenőrző munkacsoportjának (UN Working Group on Arbitrary Detention, UNWGD). A menekültek és hontalanok helyzetét rendszeresen figyelemmel követi az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR), valamint a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC).
- Az egyetemes mechanizmusokon kívül léteznek releváns európai szervek is, mint például az **Európa Tanács** (ET) intézményei: az Európa Tanács Kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult Bizottsága (Council of Europe Committee for the Prevention of Torture, CPT) és az ET emberi jogi biztosa.

A nemzetközi szereplőkön túl számos magyar hatóság és szervezet foglalkozik a fogvatartás jogszerűségének és körülményeinek megfigyelésével:

- **Nemzeti Megelőző Mechanizmus** (National Preventive Mechanism, NPM) a Kínzás Elleni Egyezmény Kiegészítő Jegyzőkönyvéhez (OPCAT), amelyet az **Alapvető Jogok Biztosának Hivatala** lát el 2015. január 1. óta. Fontos, hogy az NPM előzetes bejelentés nélkül végezhet látogatásokat, nagyban növelve ezáltal a monitorozás hatékonyságát.
- A **Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya**, amely feladata, hogy – a CPT (lásd fent) ügyészségre vonatkozó ajánlásaira is figyelemmel – valamennyi fogvatartási helyen kiemelt feladatként vizsgálja a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességét.
- Rendszeres fogvatartás-monitorozó tevékenységet végez Magyarországon civil szervezetként a **Magyar Helsinki Bizottság**, továbbá alkalmi jelleggel más civil szervezetek is.
- Az **Országgyűlés** képviselőinek, illetve az **Európai Parlament** (EP) képviselőinek korlátozás nélküli hozzáférése van minden fogvatartási helyszínhez.

A fenti felsorolásból látszik, hogy számos szervezet hozzáfér a fogdákhöz, börtönökhöz, zárt tranzitónákhoz, idegenrendészeti őrzött szállásokhoz, illetve menekültügyi őrzött befogadó központokhoz, ugyanakkor a sajtó képviselői és az önkéntesek nem rendelkeznek általános felhatalmazással erre.

6. A monitorozás előkészítése

A hatékony monitorozás alapfeltétele, hogy **előre pontosan meghatározott stratégia mentén** végezzük a tevékenységet, mert ezáltal az összegyűjtött emberi jogi információk rendszerezése és nyilvánosságra hozatala is gördülékenyebben megy. A jó monitorozási stratégia kialakításához és a látogatás előkészítéséhez számos lépés elengedhetetlen:

- A fogvatartás **kontextusának** pontos ismerete, ideértve a fogvatartási gyakorlatot alakító jogi és szakmapolitikai háttér ismeretét.
- Világos **célok** meghatározása, amelyeket a monitorozás segítségével szeretnénk elérni az adott helyzetben meghatározó szakmapolitikai és jogi kontextus ismeretében.
- A monitorozás kereteinek és a monitorozást végző **jogosítványainak** ismerete (például az alapjául szolgáló együttműködési megállapodásban foglaltak pontos ismerete, hova mehet be a megfigyelő és hova nem, jogosult-e látó- vagy hallótávolságon kívül beszélni a fogvatartottakkal, stb.);
- A monitorozó látogatás egyes szakaszai, úgymint az előkészítés-látogatás-jelentésírás-nyomonkövetés pontos ütemezésének meghatározása.
- A meglátogatandó létesítmények, és a látogatási sorrend ésszerű **kiválasztása**, amiben meghatározó szempont lehet például a fogvatartotti létszám, a panaszok gyakorisága, az információhiány, legutóbbi látogatási időpont, stb.
- A látogatások **bejelentése** a vonatkozó előírások alapján.
- Multifunkcionális, többféle szakmai (pl. jogi, orvosi, pszichológiai, stb.) háttérrel rendelkező, nőkből és férfiakból álló, lehetőleg több releváns idegen nyelven beszélő vegyes **monitorozó csapat összeállítása**. A csapat ideális létszámát a helyi körülmények befolyásolják, de minden esetben csapatmunkáról van szó, minimum 2-3 fő részvételével. A csapattagok közül ki kell jelölni egy **vezetőt**, aki kommunikál a hatóságokkal.
- Szükség esetén a monitorozó csapat (vagy egyes új tagok) szakmai **felkészítése**.
- Tájékozódás a fogvatartottak nyelvi, nemi, stb. összetételéről néhány nappal a látogatás előtt.
- **Tolmács** kiválasztása és leszerzése.
- **Dokumentáció** (például engedélyek, megbízólevelek, formanyomtatványok, stb.) és **felszerelés** összekészítése (lásd később).
- Megfelelő **öltözet** kiválasztása tekintettel az időjárásra, kulturális szempontokra és a meglátogatandó helyszín jellegére (például meleg idő esetén sem ajánlott a feltűnően kivágott ruha, vállakat vagy térdet láttató öltözet, kerülni kell az olyan ruhadarabokat, amely a hatóságok képviselőire emlékeztethetik a fogvatartottakat, vagy traumatikus emlékeket idézhetnek föl – például khaki vagy „terepszínű” ruha, bakancs, nagy övcsat, vastag lánc, stb.). A látványos vallási jelképek is kerülendőek.

7. Mit vigyek magammal?

- Érvényes személyazonosító okmány (például személyi igazolvány, útlevél), szükség esetén más okmányok vagy engedélyek;
- Ivóvíz;
- Könnyen fogyasztható, kisméretű élelmiszer (műzliszelet, alma, csokoládé, stb.);
- Igény esetén kézfertőtlenítő (amit azonban lehetőleg ne a fogvatartottak előtt és ne „látványosan” használjunk);
- Gyors hőmérő (a körletek hőmérsékletének megmérésére);
- Kép- és hangrögzítő eszköz (külön előzetes engedély beszerzése lehet szükséges ehhez);
- Kisméretű mérő- és színskála sérülések fényképezéséhez;
- Mérőszalag a zárkák, lakóhelyiségek méretének megállapításához;

- Kinyomtatott üres meghatalmazások hazai és nemzetközi eljárásokra;
- Papír, toll, füzet, esetleg hordozható számítógép vagy táblagép (ha engedélyezett);
- Tájékoztató anyagok, táblák (ha engedélyezett).

Fontos **előzetesen tájékozódni** a körletekbe bevihető eszközöket érintő korlátozásokról.

8. A látogatás menete

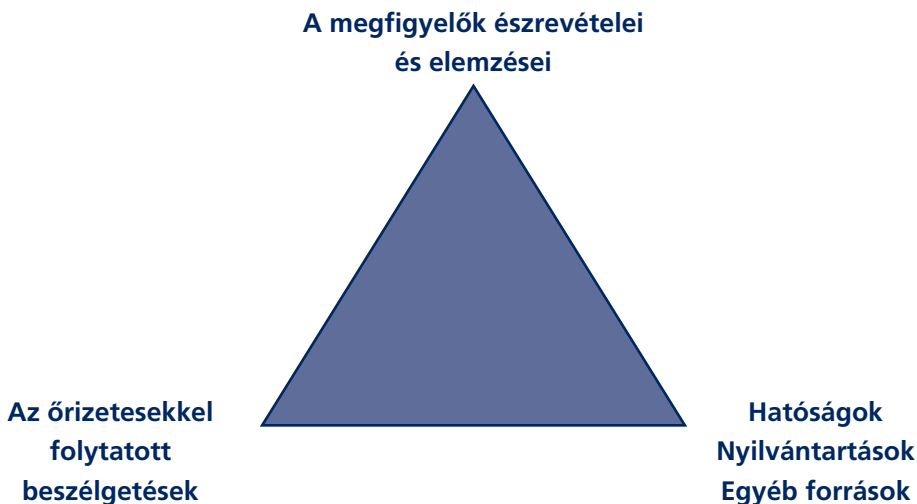
A látogatás konkrét menetrendjét több tényező is befolyásolja, mint például az intézmény mérete, beosztása, napirendje, a rendelkezésre álló idő vagy a fogvatartottak száma. Az **alábbi menetrendminta** jó sorvezető lehet a program összeállításához.

1.) Indító beszélgetés a létesítmény vezetőjével;	
2.) A létesítmény megtekintése, észrevételek;	
3.) Nyilvántartások és más dokumentumok áttekintése;	
4.) A fogvatartottak meghallgatása;	
5.) A fogvatartó létesítmény személyzete tagjainak meghallgatása (őrszemélyzet, szociális munkások, egészségügyi dolgozók, ügyfélszolgálatot ellátó ügyintézők stb.);	
6.) Eljárások megfigyelése (ha releváns és lehetséges, például a létesítménybe történő befogadás folyamata, regisztráció, étkezés folyamata stb.);	
7.) A monitorozó csapat észrevételeinek összegzése	
8.) Záró beszélgetés a létesítmény vezetőjével, a legfontosabb tapasztalatok összefoglalása és visszajelzése a létesítmény vezetősége felé.	

E folyamatban **három nézőpontnak** kell érvényesülnie együttesen:

- Az **őrizetese**k nézőpontja;
- A **hatóságok**, a **személyzet** és az őrizeteseikkel foglalkozó szakemberek véleménye;
- A **megfigyelők** közvetlen észrevételei és következtetései.

Az információk háromszögelése

E három nézőpont csak együttesen biztosítja az objektív, kiegyensúlyozott monitorozást.

9. A létesítmény megtekintése

A látogatás során a fogvatartásra szolgáló létesítmény lehetőleg minden részének állapotát meg kell vizsgálni. Ennek célja, hogy **közvetlen benyomásokat szerezzünk a fizikai környezetről**, elhelyezési körülményekről, valamint a létesítmény általános **légköréről**, amelyek a jelentés alapját képezik majd. Az épületek állapotát pontosan dokumentálni kell, mérőszalaggal, lehetőleg fényképekkel (amennyiben erre van lehetőség). A megfigyelés az alábbi helyiségekre és objektumokra mindenképp ki kell, hogy terjedjen:

- **Biztonsági megoldások:** külső és belső berendezések állapota, ideértve a kerítéseket, a biztonsági ajtókat és falakat, valamint a létesítmény különböző részeit egymástól elhatároló térelemeket és más megoldásokat;
- **Alvásra** szolgáló helyiségek (zárkák, szobák), ágyak;
- **Mosdók, zuhanyzók és vécék;**
- Étkezők, konyhák;
- **Mosásra**, ruhaszárításra szolgáló helyiségek és berendezések;
- **Egészségügyi** létesítmények, orvosi szoba állapota és felszereltsége (milyen típusú betegségeket lehet itt szűrni, mi az egészségügyi szűrés folyamata a létesítménybe való befogadásakor, hogyan történik a beutalás a szakrendelésre stb.);
- A **jogi segítség** céljából igénybe vehető helyiségek;
- **Vallásgyakorlásra** szolgáló helyiségek, imaszobák, kápolnák;
- **Látogatók** fogadására alkalmas helyiségek;
- Bel- és kültéri **rekreációs létesítmények**, pl. sportpályák, sétaudvar, más, szabadlevegőn tartózkodást lehetővé tevő létesítmények;
- **Könyvtár és tanulószobák;**
- Műhelyek (ha van lehetőség munkavégzésre);
- A **személyzet által használt helyiségek**, pihenők, öltözők, stb.;
- **Egészségügyi elkülönítő, biztonsági szoba** és más, az őrizeteseke kezelésére és fenytésére szolgáló helyiségek.

A fogda első körbejárásánál a megfigyelők célja továbbá a különböző problémák **előszűrése**, például a sérülékeny, illetve speciális szükséglettel rendelkező őrizetek azonosítása, hogy később velük mindenképp beszéljenek.

10. Nyilvántartások és más dokumentumok áttekintése

A látogatás során jellemzően szükséges lehet az alábbi nyilvántartások és hivatali dokumentumok megtekintése is:

- A létesítmény **belső szabályzata**, hány nyelven, hol és milyen formában érhető el;
- **Napirend**, amelyben szerepel az étkezések és más tevékenységek időpontja, hány nyelven, hol és milyen formában érhető el;
- **Szolgálati beosztás**, amiben szerepel a személyzet összetétele/profilja, létszáma, és nem szerinti bontása;
- **Egészségügyi** nyilvántartások, egészségvédelmi vagy járvány megelőzést szolgáló protokollok;
- **Panasz** benyújtására vonatkozó eljárásrend;
- **Rendkívüli események** nyilvántartása (pl. kényszerintézkedésekről vagy panaszok kivizsgálásáról szóló jelentések).

Amennyiben lehetséges, és nem vet fel adatvédelmi aggályokat, célszerű az egyes dokumentumokból **másolatot** kérni.

11. Fogvatartottak meghallgatása

A látogatás legfontosabb része a fogvatartottak meghallgatása, amelynek során bizalmasan beszélhetnek a fogvatartás körülményeiről és a velük való bánásmóddal kapcsolatos tapasztalataikról. A meghallgatás kapcsán nagyon fontos, hogy:

- elnyerjük és fenntartsuk a fogvatartottak **bizalmát** (ebben például néhány üdvözlés vagy köszönetnyilvánítás elsajátítása a fogvatartottak anyanyelvén sokat segíthet);
- biztosítsuk a **fogvatartottak védelmét** és a lehető legbizalmasabban folytassuk a meghallgatásokat (például az örök vagy más fogvatartottak hallótávolságán kívül);
- mindvégig tekintettel legyünk a kérelmező **nemi, életkorbeli, vallási, kulturális és nyelvi adottságaira, iskolázottságára**, valamint esetleges speciális szükségleteire, illetve **sérülékenységére**, a kérdéseket ezekhez igazítva tesszük fel, kerülve a túlságosan közvetlen, esetleg sértő, újratraumatizáló, stb. kérdéseket, vagy a túlságosan bonyolult, esetleg jogi szakértelmet vagy európai kulturális háttérrel feltételező megfogalmazásokat. A fogvatartott menedékkérők jelentős része súlyosan traumatizált, sokan közülük kínzásáldozatok – a velük való kommunikáció különleges érzékenységet és felkészültséget igényel.

Mindezek érdekében a meghallgatás **bevezetése** során a meghallgató:

- tájékoztatást ad a látogatás **céljáról**, és hangsúlyozza a látogató szervezet függetlenségét, emberi jogi mandátumát; továbbá
- elmagyarázza, hogy a csoportnak **mire van lehetősége és mire nincs**, ezzel megelőzhető, hogy a fogvatartott hamis reményeket tápláljon, és irreális elvárások alakuljanak ki benne (pl. hogy a csoport befolyásolhatja az esetével és jogi státuszával kapcsolatos döntést).

A meghallgatás történhet **egyéni** és **csoportos** is, általában e két módszer kombinálása a legcélravezetőbb. A **csoportos** meghallgatás hasznos lehet különösen a látogatás **első szakaszában** az általános hangulat, a **sokakat érintő problémák** feltérképezésére, ami segítheti a látogatás további menetének kialakítását, illetve a vizsgálandó témák közötti prioritások meghatározását. Csoport kialakulhat **spontán módon** is (a folyósón, az udvaron vagy egy zárkában tartózkodó fogvatartottak), vagy **tudatosan** is kialakítható, például nyelvi (franciául értő fogvatartottak) vagy nemi (női csoport)

alapon. A csoportos beszélgetés előnye, hogy egyszerre több fogvatartottal lehet kommunikálni. Hátrány ugyanakkor, hogy nem teszi lehetővé érzékeny kérdések vizsgálatát, hiszen ehhez megfelelően védett környezetre és bizalmas beszélgetésre van szükség. Problémaként jelentkezhet továbbá, ha a csoporttal való kommunikációt egy vagy néhány hangadó „véleményvezér” uralja, illetve csak a csoport néhány tagja érti megfelelően a kommunikáció nyelvét. Ilyenkor a megfigyelést végző szakember valójában nem a csoporttal, csupán annak egy-két tagjával kommunikál.

Az **egyéni** meghallgatás minden esetben szükséges. Az érzékeny kérdéseket (bánásmódra vonatkozó panaszok, sérülékenység felmérése, egészségügyi problémák, stb.) kizárólag egyéni beszélgetés keretében lehet megbeszélni, lehető legjobb körben. A látogatás célkitűzéseitől függően már a tervezési fázisban célszerű lehet végiggondolni, hogy mi alapján történjen a fogvatartottak kiválasztása egyéni meghallgatásra, ami történhet:

- „**véletlenszerű** kiválasztási módszerrel”: például a nyilvántartásból (pl. minden ötödik ember);
- az **első létesítmény-bejárás** során (például az udvaron vagy folyosókon), ahol meg lehet figyelni, hogy kivel lenne érdemes később személyes meghallgatás keretében beszélgetni;
- a **csoportos beszélgetések során** beazonosított, valamilyen szempontból releváns fogvatartottak kiválasztásával;
- **konkrét, előzetesen meghatározott kritériumok** alapján: például újonnan érkezettek, a sérülékeny személyek, korábbi rendkívüli eseményekben (éhségsztrájk, önsértés, konfliktus, stb.) érintett fogvatartottak, bizonyos állampolgársági, nemi vagy életkori kategóriákba tartozó személyek, stb.

Az egyéni meghallgatás lehetőségét természetesen fontos biztosítani – a lehetőségekhez mérten – minden azt kifejezetten kérő fogvatartottnak.

Konkrét elhangzott **panasz** esetén fontos, hogy a monitorozást végző szakember:

- jelezze, hogy **megértette** a panasz lényegét (a „megértettem” megerősítés, illetve a panasz lényegének visszamondása hatékony módszer erre, szemben a semleges „nyugodjon meg” típusú visszajelzésekkel);
- magyarázza el, hogy a panasz nyomán milyen **lépéseket** fog tenni, és hogy e lépések milyen **következményekkel** járhatnak;
- értesse meg, hogy az információ utánkövető ellenőrzésére és összevetésére csak az érintett személy kifejezett **hozzájárásával** kerül sor, és oly módon, hogy az ne sértse a fogvatartott magánélethez és bizalmas adatkezeléshez való jogát;
- tudatosítsa, hogy a panasztevőnek milyen **további lépéseket** kell tennie (például orvos felkeresése, írásos panasz benyújtása, meghatalmazás aláírása, stb.).

12. A fogvatartó létesítmény személyzetének meghallgatása

Nem szabad elfelejteni, hogy a személyzet tagjai részét képezik a fogvatartottak mindennapjainak. A fogvatartó létesítményekben dolgozó személyzet és a vezetőség munkakörülményei és tapasztalatai – saját jelentőségükön túl – közvetlen hatással vannak az őrizetesek biztonságérzetére és életkörülményeire. A személyzet és a vezetőség nincs megfosztva szabadságától, de feszültek lehetnek és szoronghatnak, szemtanúi lehetnek nyomasztó incidenseknek, sőt akár áldozatai lehetnek agresszív vagy erőszakos cselekedeteknek.

A személyzet meghallgatásának célja lehet **elsődleges információ szerzése**, vagy a fogvatartottak vagy mások által elmondott információ **ellenőrzése**. Ez utóbbi különösen fontos a kiegyensúlyozott monitorozáshoz (lásd korábban az információk „háromszögletét”).

13. Eljárások megfigyelése

A fogvatartás során alkalmazott egyes tipikus „folyamatok” (hatósági eljárások, napi programok, stb.) megfigyelése hasznos információt szolgáltat a fogvatartottak mindennapjairól és az intézmény működéséről általában. A helyszíntől, időponttól és napszaktól függően jelentősen eltérhet, hogy a látogatás során milyen eljárások megfigyelésére van lehetőség. A látogatás időpontjának kiválasztásakor már eleve szempont lehet, hogy a megfigyelők bizonyos eljárásokat is vizsgálhassanak. Általában releváns megfigyelni:

- a fogvatartottak **befogadását** és az ahhoz kapcsolódó regisztrációs folyamatokat;
- az étkezést;
- a szabadlevegőn tartózkodást és **szabadidős** programokat;
- az őrizettel, illetve más hatósági eljárásokkal kapcsolatos **hatósági tájékoztató munkát** (például helyszíni fogadóóra);
- a **panaszeljárást** (ezt általában csak utólag, a vonatkozó iratok megtekintésével lehetséges); stb.

Fontos, hogy a monitorozás ne okozzon fennakadást a napi rutinban, és ne akadályozza a fogvatartottak hozzáférését az őket megillető szolgáltatásokhoz.

14. Mit vizsgálunk a monitorozás során?

Az alábbi lista – részletesen, de természetesen a teljesség igénye nélkül – megmutatja, hogy a fentiekben leírt vizsgálódások során mely kérdésekre kell választ kapnunk:

A. Alapvető fizikai és létszámadatok

- Mekkora a létesítmény teljes befogadóképessége? Mekkora az egyes objektumok befogadóképessége (ha releváns)?
- Mekkora a fogvatartotti létszám a látogatás napján? Milyen a nemi és állampolgárság szerinti megoszlás?
- Hány négyzetméter mozgástér jut egy fogvatartottra az egyes zárkákban/körletekben? Tapasztalható túlszűfoltosság bárhol? Ha igen, mi ennek az oka és mióta áll fenn? (a túlszűfoltossággal kapcsolatos adatokat pontosan rögzíteni kell, például az érintett zárkák számát, helyét, a vonatkozó mozgástér pontos mértékét és az ott lakók számát)
- Mekkora volt az átlagos telítettség az elmúlt időszakban? Volt jelentős fluktuáció? Ha igen, miért?
- Hány főből áll a létesítmény személyzete? Ebből hány fő őrszemélyzet és milyen munkarendben, összetételben dolgoznak (például hány női őr dolgozik egy műszakban az olyan létesítményben, ahol nőket vagy családokat is őrizetben tartanak)?

B. Fizikai körülmények

- A normális életvitelhez megfelelő állapotban vannak a lakóhelyiségek és a közös terek? Vannak málló vagy penészes falak, beázás, repedések, stb.?
- Van megfelelő számú és állapotú ágy, asztal, ülőbútor, tárolásra alkalmas bútor?
- Bejut elég természetes fény a lakóhelyiségekbe? Este megfelelő a világítás (például olvasáshoz)?
- Milyen az ágyneműk állapota? Megfelelő időközönként cserélik őket?
- Vannak élősködők, rágcsálók, stb.?
- Megfelelőek az őrszemélyzet munkakörülményei?

C. Szabályok, információszolgáltatás

- A létesítmény belső szabályzata és/vagy a napirend elérhető az őrizetesek számára az általuk értett nyelveken (és közérthető formában)?
- A napirend tartalmaz bármilyen felesleges nehézséget, kényelmetlenséget okozó szabályt (például indokolatlan hajnali ébresztő, indokolatlanul korai/késői étkezés, stb.)?
- Befogadáskor tájékoztatják-e a fogvatartottakat a jogaikról? Ez írásban és/vagy szóban történik? Van ehhez tolmács? Hogyan oldják meg a tájékoztatás írástudatlan személyek esetében?
- Mik a létesítményen és a körleten belüli mozgás korlátai? Mi a zárkaajtók nyitva tartásának rendje?
- Elérhetőek a fogvatartottak számára a számukra releváns információs anyagok és táblák (például civil szervezetek, az UNHCR vagy az idegenrendészeti/menekültügyi hatóság anyagai, elérhetősége, stb.)?
- Tart az idegenrendészeti vagy menekültügyi hatóság fogadóórát az intézményben? Ha igen, ennek ténye és időbeosztása ismert a fogvatartottak számára? Megoldott a tolmács közreműködése a fogadóóra alatt?

D. Tisztálkodás, higiénia

- Van minden zárkában elkülönített és működő vécé? Ezek szellőzése megoldott? Ha a vécé nem a zárkákban található, akkor megoldott a fogvatartottak folyamatos hozzáférése?
- Biztosított megfelelő mennyiségű vécépapír és más higiéniai termékek, például fogkefe, fogkrém, szappan, borotva, törülköző, zsebkendő, tampon, stb.?
- Milyen gyakran lehet zuhanyozni és mennyi idő áll alkalmanként rendelkezésre?
- Van minden fogvatartott rendszeres tisztálkodásához elegendő melegvíz? Elégséges a víznyomás? (a melegvíz-ellátásról célszerű személyesen meggyőződni)
- Milyen a fürdőszobák vagy „vizesblokkok” állapota?
- Biztosított a ruhamosás lehetősége a fogvatartottak számára?
- Fodrász/borbély milyen gyakran elérhető? Milyen lehetőségük van a fogvatartottaknak a hajvágásra/borotválkozásra?

E. Étkezés

- Biztosított a fogvatartottak folyamatos hozzáférése az ivóvízhez? Tisztában vannak vele a fogvatartottak, hogy a csapból folyó víz iható (figyelemmel arra, hogy a legtöbbjük származási országában ez nem így van)?
- Hogyan biztosítják a fogvatartottak étkezését? Az étel helyben készül, vagy máshonnan szállítják? Milyen előírások vonatkoznak az élelmiszerre (hányszor kell meleg ételt biztosítani, mennyi a minimális kalóriatartalom, stb.)?
- Biztosítja a létesítmény a különböző vallási előírásoknak megfelelő (például sertéshúsmentes, marhahúsmentes, stb.) étellemezést?
- Biztosítja a létesítmény a különböző diétás szükségleteknek megfelelő (például vegetáriánus, laktózmentes, gluténmentes, cukorbeteg, stb.) étellemezést?
- Tartalmaz az étrend megfelelő mennyiségű friss zöldséget/gyümölcsöt (vitaminokat) és tejterméket, fehérjét is?
- Hány óra telik el az esti utolsó és a reggeli első étkezés között?
- Elfogadható az élelmiszer minősége? Igyekszik az intézmény a fogvatartottak kulturális hátterének inkább megfelelő étellemezést biztosítani? (például rizsalapú ételek előnyben részesítése, a külföldiek számára általában szokatlan magyar édes tésztaételek vagy édes levesek kerülése, stb.)

F. Egészségügyi ellátás

- Hány egészségügyi szakember (köztük hány orvos, ápoló, felcser, asszisztens) teljesít szolgálatot az intézményben? Milyen munkarend szerint? Mi a pontos képzettségük, szakmai hátterük? Milyen idegen nyelveket beszélnek?
- Ellenőrzi orvos a fogvatartottak egészségügyi állapotát bekerüléskor és/vagy később rendszeres időközönként (panasz hiányában is)? Ha igen, milyen rendszerességgel és mire terjed ki a vizsgálat?
- Megfelelő a fogvatartottak hozzáférése az orvosi ellátáshoz? Hogyan tudják panaszukat jelezni? Biztosított (szükség esetén) tolmács jelenléte a vizsgálat alatt? Szükség esetén milyen módon tudnak szakorvosi segítséget igénybe venni (például bőrgyógyász, fogorvos, nőgyógyász, pszichiáter, stb.)?
- Milyen módon biztosítják, hogy a fogvatartottak, akiknek gyógyszert írnak fel, megértik a felírt gyógyszer összetételét, lehetséges mellékhatásait és a szedésére vonatkozó instrukciókat? Volt ebből fakadó probléma?
- Sor kerül fogvatartottak egészségügyi célból történő elkülönítésére? Ha igen, ez indokolt?
- Vannak a fogvatartottak között súlyos és/vagy krónikus betegek, illetve fogyatékkal élők, akik fogvatartása akár embertelen bánásmódnak is minősülhet?
- Vannak a fogvatartottak között kínzásáldozatok vagy traumatizált, poszttraumás stressz-zavartól szenvedő betegek? Ők hozzáférnek a szükséges ellátáshoz? Létezik bármilyen szakmai protokoll az ilyen fogvatartottak korai beazonosítására? Ha igen, kinek a feladata ez, és hogyan történik a gyakorlatban?
- Van a fogvatartottaknak lehetősége mentálhigiénés szakemberrel (pszichológus, pszichiáter) konzultálni? Ha igen, milyen módon és rendszerességgel, és ki biztosítja ezt? Biztosított a tolmács e konzultációkhoz?

G. Kapcsolattartás a külvilággal

- Milyen gyakran és milyen módon van lehetőség látogatók fogadására?
- Kaphatnak a fogvatartottak ruha- vagy könyvadományt, esetleg más csomagot?
- Hogyan tudnak a fogvatartottak telefonálni vonalas telefonon, a saját mobiltelefonjukkal és/vagy Skype-pal vagy hasonló szolgáltatással? Megfelelően biztosított számukra, hogy tartsák a kapcsolatot családtagjaikkal, szeretteikkel? Maguknál tarthatják a mobiltelefonjukat?
- Biztosított az internethasználat a fogvatartottak számára? Ha igen, milyen módon (internetszoba, saját okostelefonon) és időkeretben? Van drótnélküli internet-szolgáltatás (wifi) a létesítményben?
- Küldhetnek és fogadhatnak a fogvatartottak levelet, illetve pénzt (például Western Union, illetve hasonló szolgáltatás segítségével)?
- Vásárlásra milyen gyakran van lehetőség, milyen termékek vásárolhatók és milyen árakon?

H. Jogi és szociális segítség

- Milyen gyakran és milyen módon van lehetőség jogi segítő (ügyvéd, civil szervezet, stb.) segítségét igénybe venni? Biztosított a bizalmas kommunikáció (például külön erre szolgáló helyiségben)? Megfelelően elősegíti a létesítmény személyzete a jogi segítővel való kapcsolatfelvételt?
- Biztosított az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával (UNHCR), illetve kifejezett igény esetén külképviselletekkel vagy a Nemzetközi Migrációs Szervezettel (IOM) való kapcsolatfelvétel lehetősége?
- Dolgoznak szociális segítő szakemberek a létesítményben? Ha igen, hányan, milyen munkarendben, kinek az alkalmazásában, milyen speciális képzettséggel és milyen nyelvtudással rendelkeznek? Mi a szociális segítők elsődleges feladata (egyéni esetmunka, csoportos tevékenységek, adminisztráció, stb.)? Milyen konkrét programokat szerveznek?

I. A tartalmas időtöltés elősegítése

- Milyen módon és milyen időkeretben van lehetőségük a fogvatartottaknak a szabad levegőn tartózkodásra? Mekkora a sétaudvar és mivel van felszerelve? Van a sétaudvarnak közvetlen napsütés és eső elől védett része?
- Mik a fogvatartottak számára elérhető szabadidős (művelődési, sport, közösségi, stb.) és oktatási (például nyelvoktatási) programok? Ehhez milyen eszközök, helyszínek állnak rendelkezésre (például speciális helyiség, pingpongasztal, edzőterem, könyvtár, labdák, stb.)? Kik szervezik és segítik ezeket a programokat?
- Hány televíziókészülék található a létesítményben? Ezeket foghatók a fogvatartottak számára feltehetőleg érdekes csatornák?
- Van megfelelő lehetőség a vallásgyakorlásra? Ehhez rendelkezésre állnak könyvek, megfelelő helyiség, stb.? Van lehetőség egyházi szervezetekkel felvenni a kapcsolatot?

J. Bánásmód, rendkívüli események

- Előfordult az őrszemélyzet részéről bántalmazás? Ha igen, mikor, milyen módon, milyen következményekkel? (az esetleges bántalmazásról szóló panaszokat a lehető legprecízebben kell rögzíteni, lehetőség szerint fényképpel dokumentálva a külsérelmi nyomokat) Tett az áldozat panaszt, ha igen, mi lett az eredménye? Indult az őrszemélyzet bármelyik tagja ellen büntetőeljárás? Mi lett ennek az eredménye?
- Előfordult bármilyen más testi sértés okozó konfliktus (például a fogvatartottak között)? Ha igen, mikor, miért, milyen következményekkel? Megfelelő volt az őrszemélyzet fellépése?
- Sor került kényszerítő eszközök használatára a legutóbbi látogatás óta, lehetőleg típus szerinti bontásban (testi, bilincs, spray, fegyver, stb.)? Mi volt az intézkedés foganatosításának oka? Megfelelően került sor az alkalmazására?
- Sor került bármilyen más rendkívüli eseményre (pl. önsértés, éhségstrájk, stb.)? Ha igen, mi volt az oka és a következménye?
- Előfordul, hogy az őrszemélyzet megalázóan viselkedik vagy vulgárisan beszél a fogvatartottakkal? Ha igen, milyen módon? Történt bármi ennek megelőzésére?
- Milyen lehetősége van a fogvatartottaknak panasz benyújtására? Van például panaszláda? Mi a vonatkozó eljárásrend ilyenkor? A fogvatartottak tisztában vannak a panasz benyújtásának lehetőségével? Az elmúlt időszakban került sor bármilyen panasz benyújtására? Ha igen, mi lett az eredménye?
- Részesül az őrszemélyzet bármilyen rendszeres érzékenyítő, interkulturális, konfliktuskezelő vagy nyelvi képzésben? Elérhető számukra szupervízió? Vannak a kommunikációt segítő vizuális vagy más nyelvi eszközök?
- Vannak a fogvatartottak között speciálisan sérülékeny, az erőszakos viselkedésnek, zaklatásnak, megbélyegzésnek különösen kitett személyek (például meleg, lesbikus, transznemű vagy interszexuális emberek, albínók, értelmi fogyatékkal élők, látványos, de nem fertőző bőrbetegségben, például pikkelysömörben szenvedők, stb.)? Érkezik panasz a velük kapcsolatos bánásmódra akár az őrszemélyzet, akár a többi fogvatartott részéről?

Továbbá adott esetben jelentőséggel bírhat a fogvatartás **jogalapjának** vizsgálata: bár ez nem tartozik a fogvatartás-monitorozás „klasszikus” témái közé (például a büntetés-végrehajtás monitorozása során ezt általában nem is vizsgálják), az idegenrendészeti és menekültügyi őrizet esetében fontos kiszűrni az esetlegesen jogellenesen, vagy megkérdőjelezhető jogalappal fogvatartott személyeket is. Tipikusan ilyen lehet az egyértelmű törvényi tiltás ellenére fogvatartott kísérő nélküli (családjától elszakadt) kiskorú, vagy a súlyos egyéni sérülékenysége (például betegség, idős kor, testi vagy mentális fogyatékos, stb.) ellenére indokolatlanul fogvatartott menedékkérő.

15. Mit tegyünk, ha bántalmazást tapasztalunk?

Ha egy külföldi személyt bántalmaztak a hatóságok, fontos tudnunk, hogy **bűncselekmény történt**, amelynek a külföldi személy a sértettje. Ilyenkor törekedjünk arra, hogy **minél több bizonyítékot minél hamarabb** be tudjunk szerezni, amelyek alátámasztják, hogy bántalmazás történt, és amelyeket később egy feljelentéshez csatolni lehet:

- Írjuk fel a bántalmazott személy **nevét, születési dátumát**, az összes fontos személyes adatát, valamint az **elérhetőségeit**;
- Fényképezzük le a bántalmazott személy azon testrészeit, amelyeken látszódnak a **bántalmazás nyomai** (olyan módon fényképezzünk, hogy a képen a bántalmazott személy egyértelműen felismerhető legyen);
- Gondoskodjunk arról, hogy a bántalmazott személy sérüléseiről készüljön **orvosi szakvélemény**, amely pontosan tartalmazza a bántalmazással okozott látható és nem látható sérüléseket is, valamint a bántalmazott személy elmondását arról, hogy milyen módon érte őt a bántalmazás;
- Beszéljük át részletesen a bántalmazott személlyel azt, hogy ki(k), mikor, hol és milyen módon bántalmazták, és **rögzítsük az elmondását írásban**, és lehetőleg hang- vagy képfelvétel készítésére alkalmas eszközzel is;
- Kérdezzük meg a bántalmazott személytől, hogy **felismeri-e a bántalmazóit**, vagy emlékszik-e arra, hogy milyen ruhát viseltek, milyen jelvéyszám, vagy név volt az egyenruhájukra írva;
- Kérdezzük meg a bántalmazott személytől, hogy **kik voltak még jelen** a bántalmazás során;
- Amennyiben mások is **tanúi** voltak a bántalmazásnak, beszéljünk velük is, és kérdezzük meg, hogy hajlandóak-e tanúskodni a bántalmazás miatt induló büntetőeljárás során.

A feljelentést a rendőrségen vagy az ügyészségen (nyomozó hatóságok) a bántalmazott személy és az őt segítő személy is megteheti. Ha a bántalmazásról a BÁH előtti eljárásban számol be a bántalmazott személy, akkor bizonyosodjunk meg arról, hogy a BÁH továbbította-e a nyomozó hatóságok felé a sértett elmondását. Fontos, hogy a feljelentést **ismeretlen tettel** szemben tegyük meg, a feltételezett tettes nevének említése nélkül, de a lehető legpontosabban körülírva a bántalmazó(k) személyét. Ha a feljelentést nem a külföldi személy teszi meg, hanem az őt segítő személy, akkor mindenképpen bizonyosodjunk meg arról, hogy **a külföldi személy beleegyezik** abba (lehetőleg írásban), hogy a feljelentést megtegyük helyette.

16. A jelentés elkészítése

A monitorozó látogatást általában egy írásos jelentés elkészítése követi, amiben a szervezet összefoglalja a megállapításait és ajánlásokat tesz a problémák kiküszöbölésére.

A jelentés szólhat kizárólag a fogvatartást foganatosító hatóságnak, és szólhat – szerencsésebb esetben – a szélesebb szakmai közönségnek és a közvéleménynek. Az alábbi öt alapelvet minden esetben figyelembe kell venni:

- 1.) **Pontosság**: vagyis a benne szereplő információk tényszerűek, alaposak és valamennyi szükséges részletet tartalmazzák;
- 2.) **Adatvédelem**: személyes információ kizárólag az érintett személy kifejezett és tájékozott hozzájárulásával és csak szükség esetén adható ki külső félnek;
- 3.) **Következetes, egységes** nyelvezet és terminológia;
- 4.) **Időszerűség**: a látogatást követő leghamarabb elkészül és eljut a hatóságokhoz;
- 5.) **Cselekvés-orientált**: konkrét feladatokat és javaslatokat tartalmaz, proaktív szemléletmódot tükröz, nem csak panaszokat, hanem megoldási javaslatokat is tartalmaz.

Az ajánlások megfogalmazásánál segítséget nyújt az úgynevezett **dupla S.M.A.R.T. modell**, amely szerint egy ajánlás akkor jó, ha:

- **Konkrét (Specific):** Minden ajánlás egy konkrét problémára vonatkozzon;
- **Mérhető (Measurable):** Legyen konkrétan mérhető, hogy egy-egy ajánlás megvalósul-e;
- **Megvalósítható (Achievable):** Az ajánlások legyenek reálisak és megvalósíthatók;
- **Eredmény-orientált (Result-oriented):** A javasolt tevékenységeknek legyen konkrét, látható eredményük;
- **Időhöz kötött (Timebound):** Az ajánlásokban reális időkeretet kell meghatározni azok megvalósításra;
- **Megoldás-orientált (Solution-suggestive):** Ha lehetséges, az ajánlások tartalmazzanak konkrét és reális megoldásokat, ne csak általános ötleteket;
- **Prioritásokat, kockázatokat figyelembe vevő (Mindful of prioritisation, sequencing and risks):** Ha számos ajánlás születik, először a legfontosabbakkal kell foglalkozni, és egyértelművé kell tenni, hogy melyek a legfontosabbak;
- **Érvekkel alátámasztott (Argumented):** Az ajánlások támaszkodjanak megbízható, objektív bizonyítékokra és elemzésekre;
- **Okokra koncentráló (Real cause responsive):** Az ajánlások ne a problémák tüneteire, hanem azok okaira koncentráljanak;
- **Célzott (Targeted):** az ajánlásokat konkrét intézményeknek és/vagy szereplőknek kell címezni, legyen egyértelmű, hogy ki felel a megvalósításukért.

Lehetőség esetén fontos a jelentést **valamennyi releváns szakmai partnernek** eljuttatni (lásd 5-ös fejezet).

Amennyiben a vonatkozó monitorozási keret lehetővé teszi a jelentés nyilvános megjelentetését a sajtó szerepe kiemelkedő lehet a jelentés hatása szempontjából. Ugyanakkor fontos szem előtt tartani, hogy a médiakommunikációban kialakuló esetleges félreértések nagymértékben félrevihetik a szakmai diskurzust, ezért a jelentéseket minden esetben **körültekintően kell kommunikálni a sajtó felé**, biztosítva, hogy az ilyenkor elkerülhetetlen rövidítés, leegyszerűsítés nem okoz a következtetéseket és ajánlásokat érdemben torzító tartalmi változást.

17. Értékelés, utánkövetés

Ideális esetben az érintett hatóság írásban reagál a jelentésre, és a válaszban foglaltak alapján **utánkövetési terv** készíthető. Ennek szerepe, hogy elősegítse, hogy a jelentésben foglalt ajánlások megvalósuljanak, illetve vizsgálja, hogy erre mennyiben kerül sor:

- **Utánkövető látogatások:** fél-egy éven belül, ugyanarra a helyszínrre;
- **Szakmai kerekasztalok, találkozók** szervezése a tapasztalatok megvitatására az érintett hatóságokkal és szakmai partnerekkel;
- **Kommunikációs és sajtómunka**, a releváns nemzetközi szervezetek tájékoztatása, illetve felhívása saját monitorozó látogatás lefolytatására (elsősorban különösen súlyos problémák esetén);
- **Belső visszajelzés:** nagyon fontos a monitorozó tevékenység belső értékelése is, a hatékonyság megőrzése (esetleges javítása) érdekében. E körben az alábbi kérdéseket kell feltennünk:
 - Mit csináltunk eddig? Jól választottuk ki a helyszíneket és a prioritásokat?
 - Mit tudunk most, amit korábban nem tudtunk?
 - Mennyire csináltuk jól, lehet fejleszteni a módszertant vagy a megvalósítást? Követtünk el hibákat? Ha igen, mit tudunk tenni ezek kiküszöbölésére, megelőzésére? Volt olyan lehetőség, amit elmulasztottunk?

- Milyen változásokat sikerült elérnünk eddig? Mely ajánlásaink voltak eredményesek? Honnan tudjuk, hogy ezek valóban megtörténtek? Mennyire tartós a hatásuk?
- Mely ajánlásaink voltak sikertelenek? Miért? Mit tegyünk, hogy ezek is eredményesek legyenek?
- Milyen további erőforrásokra, tudásra, készségekre lenne szükség? Ezeket honnan és milyen módon tudjuk „beszerezni”? Szükséges másfajta szaktudást is bevonni a monitorozásba?

